

Key words: giftedness, assessment, validity, reliability.

Список використаних джерел

1. Корольов Д. К. Психометричні характеристики скороченого варіанту тесту структури інтелекту Р. Амтхауера // Психологічний інструментарій визначення рівня обдарованості особистості. — Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2008. — С. 12-24.
2. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. — СПб. : Питер, 2001. — 608 с.
3. Burke J. P., Haworth C. E., Ware W. B. Scale for rating behavioral characteristics of superiors students: An investigation of factor structure / J. P. Burke, C. E. Haworth, W. B. Ware // The Journal of special education. — 1982. — Vol. 16, № 4. — P. 477—485.
4. Chan D. W. Identifying gifted and talented students in Hong Kong / D. W. Chan // Roeper Review. — 2000. — Vol. 22, № 2. — P. 40—51.
5. Pfeiffer S. I, Blei S. Gifted identification beyond the IQ test: rating scales and other assessment procedures / S. I. Pfeiffer // Handbook of giftedness in children. — New York, — 2008. — P. 177—198.
6. Renzulli J. S. Teacher nominations / B. Kerr // Encyclopedia of giftedness, creativity, and talent. — Thousand Oaks, 2009. — P. 878—880.
7. Renzulli J. S. Teacher rating scales / B. Kerr // Encyclopedia of giftedness, creativity, and talent. — Thousand Oaks, 2009. — P. 880—881.
8. Silverman L. K. The measurement of giftedness / K. A. Heller, F. J. Monks, R. J. Sternberg, R. F. Subotnik // International handbook of giftedness and talent. — Amsterdam — Boston — London — New York — Oxford — Paris — San Diego — San Francisco — Singapore — Sydney — Tokyo, — 2002. — P. 947—970.

УДК 159.922

А. С. Борисюк

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНОГО ТА ОСОБИСТІСНОГО КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ФАХІВЦЯ

Анотація

У статті розглянуто професійну ідентичність як складову професійної свідомості фахівця. Показано взаємозв'язок соціального та особистісного компонентів професійної ідентичності. Професійну ідентичність визначено як багаторівневу динамічну структуру, інтегративне поняття, що об'єднує в собі елементи особистісної та соціальної ідентичності. Наголошено на взаємозв'язку професійної ідентичності з такими категоріями, як

професіоналізація, Я-концепція, професійне самовизначення, професійна самосвідомість, професійний статус.

Ключові слова: професійна ідентичність, соціальна ідентичність, особистісна ідентичність, професійна свідомість

Анотація

В статті розглянуто професійну ідентичність як компонент професійного свідомості. Показано зв'язок соціальних і особистісних компонентів професійної ідентичності. Професійна ідентичність визначається як багаторівнева динамічна структура, інтегративна концепція, яка поєднує в собі елементи особистісної і соціальної ідентичності. Відзначається зв'язок професійної ідентичності з такими категоріями, як професіоналізація, Я-концепція, професійне самоопределення, професійне самосвідомість, професійний статус.

Ключевые слова: професійна ідентичність, соціальна ідентичність, особистісна ідентичність, професійне свідомість.

Постановка проблеми. Ідентичність особистості, як зазначено в попередньому параграфі, містить низку ідентифікацій і визначається належністю до певних соціальних категорій: статі, національності, професійної групи тощо. Ідентичність виявляється важливим регулятором і значущою складовою самосвідомості й соціальної поведінки. Сучасний вектор дослідження ідентичності полягає у вивченні тих компонентів даного явища, що пов'язані з процесами соціального і професійного становлення особистості. Професійне становлення, під час якого здійснюється перетворення індивіда на професіонала, супроводжується зміною уявлень людини про себе, своє місце у професійній спільноті, тобто набуттям професійної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна ідентичність розглядається вітчизняними і зарубіжними науковцями як основа сенсу життя людини (К. Абульханова-Славська, В. Петровський, А. Маслоу, В. Франкл), як складова структури образу світу (І. Хамітова, Л. Шнейдер), як спосіб виконання життєвих завдань (Е. Еріксон), як досягнення за допомогою професії певного стилю життя (Л. Мітіна, Л. Орбан-Лембрик) тощо.

Ми розглядаємо професійну ідентичність як інтегративне поняття, що об'єднує в собі елементи особистісної та соціальної ідентичності, багаторівнева динамічна структура, що містить компоненти різного рівня усвідомлення, складова самосвідомості, результат професійного самовизначення,

характеристика особистості з погляду її професійної взаємодії з навколишнім світом, що передбачає ставлення до себе як до професіонала, ставлення до професії, ставлення до членів професійної спільноти [1].

Мета статті полягає у розгляді взаємозв'язку соціальної та особистісної складової професійної ідентичності фахівця.

Виклад основного матеріалу. Професійна ідентичність, як один із провідних критеріїв становлення особистості професіонала, тісно пов'язана з такими категоріями, як професіоналізація, Я-концепція, професійне самовизначення, професійна самосвідомість, професійний статус тощо (рис. 1).

Рис. 1. Взаємозв'язок професійної ідентичності з іншими характеристиками фахівця

Професійна ідентичність виступає інтегративним поняттям, в якому виражається взаємозв'язок особистісних характеристик, які забезпечують орієнтацію у світі професій, що дозволяє більш повно реалізувати особистісний потенціал у професійній діяльності, а також прогнозувати можливі наслідки професійного вибору [6].

Професійна ідентичність передбачає функціональну та екзистенційну відповідність людини і професії, вміння ефективно виконувати професійні

функції, відчуття власної компетентності, ефективності і особистісної впливовості. Л. Б. Шнейдер зазначає, що якщо розглядати розвиток суб'єкта праці як процес досягнення профідентичності, тоді типи самовизначення (у конкретних трудових функціях, у межах певного трудового процесу, в межах спеціальності, самості, в межах культури) можна співвіднести з об'єктивними або ситуативними (зовнішніми) складовими профідентичності, а рівні реалізації можливостей самовизначення – із суб'єктивними [14].

Спрямованість на професійний розвиток визначає зміст ціннісно-мотиваційного компонента професійного самовизначення студентів. Особистісний компонент характеризується неоднозначним взаємозв'язком із операціональним компонентом, розвитком інтелекту і якостей особистості, що як позитивно впливають на процес професійного самовизначення (самостійність, рішучість, комунікабельність), так і негативно (тривожність, невпевненість у собі). Процес професійного самовизначення студентів у період навчання пов'язаний із прийняттям професії та формуванням професійної самосвідомості [11].

Професійна свідомість – одна з найбільш важливих категорій, що відображають сутність процесу професійного становлення й розвитку фахівця. Вона визначається як форма свідомості особистості, психічне утворення, що інтегрує професійні знання і вміння, які структуруються у певні програми професійних дій, а також знання людини про себе саму як представника певної професії. Професійна свідомість репрезентує характер і рівень професіогенезу, і є необхідною для виконання професійних функцій.

Професійна свідомість визначає напрямок і зміст процесу професіоналізації у вищому навчальному закладі, а отже, виявлення феноменології, структури, функціонування й формування професійної свідомості багато в чому може визначити концептуальні підходи до підготовки фахівців. Функціонування професійної свідомості практичного психолога відбувається через реалізацію трьох провідних процесів: розуміння, інтерпретації, об'єктивації. Рушійною силою функціонування професійної свідомості є смислоутворення. Механізмом

здійснення функцій на трьох рівнях виступає: поточне професійне усвідомлювання ситуації, рефлексивне осмислення та надрефлексивна схематизація проблемної ситуації. Одним з основних інструментів діяльності фахівця системи „людина-людина” та формою репрезентації професійної свідомості виступає мовлення [13].

Поняття „професійна самосвідомість” тісно пов’язане з поняттям „самосвідомість особистості”, можна сказати, що останнє поняття виступає родовим для першого. Окрім низки спільних характеристик, можна виділити певні відмінні риси, зокрема професійна самосвідомість містить професійно спрямований зміст Я-образів (Я-професіонал тепер, Я-професіонал в минулому, Я-професіонал через 10 років тощо), що визначається специфікою професійної діяльності; регулює професійну поведінку і взаємини між суб’єктами професійної діяльності; основними компонентами професійної самосвідомості виступають ті, що характеризують афективний, когнітивний, поведінковий рівні та процеси професійної ідентифікації.

Досягнення ідентичності в професії передбачає високий рівень розвитку професійної самосвідомості. Досягнення певного рівня особистісної і професійної самосвідомості виступає важливою умовою, що дозволяє людині стати суб’єктом саморозвитку.

Професійна ідентичність виступає важливою характеристикою особистості і розглядається як особлива форма організації особистого досвіду, набутого в процесі засвоєння професійної діяльності. Варто наголосити на тісному взаємозв’язку професійної та особистісної ідентичності; професійна ідентичність акцентує увагу на специфіці професійного шляху як сфери розвитку ідентичності.

О. П. Єрмолаєва [3] розглядає професійну ідентичність як компонент особистісної ідентичності, що забезпечує успішну професійну адаптацію, і як домінуючий фактор професійної кар’єри, що ґрунтується на компетентності, профпридатності, інтересі до роботи і балансі із середовищем. Автор акцентує увагу на двох функціях професійної ідентичності: стабілізуючій та

перетворюючій. Стабілізуюча функція полягає в забезпеченні необхідної міри професійного центризму і стійкої професійно-ментальної позиції. Перетворююча функція професійної ідентичності залежить від 1) діапазону зміни професійно значущих якостей і міри ідентифікації себе з професією (адаптаційні можливості вищі у людей із широкою ідентифікацією); 2) дистанціювання образу своєї професії від інших – професійна ізоляція утруднює адаптацію у змінених умовах і „побудову мостів” при переході в інший професійний простір; 3) системності або „трухлявості” структури ідентичності. Все це забезпечує можливості змін і саморозвитку професіонала.

Професійна ідентичність має низку спільних рис із соціальною ідентичністю, зокрема, усвідомлення своєї належності до соціальної групи, особистісно значуще переживання цієї належності, пов’язане з оцінкою членства в ній, наділення себе певними психологічними ознаками групи.

Варто зазначити, що аналіз наявних досліджень свідчить про невирішеність питання щодо місця професійної ідентичності між полюсами „соціальний – особистісний”. Зокрема, в дослідженнях Т. В. Міщенко [9], Ю. П. Поваренкова [10] професійна ідентичність розглядається як конкретизація особистісної ідентичності щодо змісту та умов професійного становлення особистості. Натомість Л. Б. Шнейдер [14;15] в професійній ідентичності наголошує на двох аспектах: усвідомленні себе представником певної професії та професійної спільноти. Н. Л. Іванова [5] зазначає, що в процесі професійного становлення суб’єкт ідентифікує себе з подібними, а саме з представниками власної професії, які володіють певними професійними якостями, або із самим собою як професіоналом на певних стадіях розвитку. Тому професійна ідентичність у континуумі „особистісний-соціальний” знаходиться ближче до соціального полюсу і містить властивості соціальної ідентичності (самовизначення в соціальній групі, прийняття групового членства, категоризація і порівняння в набутті і трансформації ідентичності, ефект міжгрупової дискримінації тощо).

На нашу думку, професійна ідентичність особистості містить поєднання

елементів особистісної та соціальної ідентичності (рис. 2).

Рис. 2. Взаємозв'язок ідентичностей

Йдеться про взаємну зумовленість цих двох видів ідентичності в межах самосвідомості особистості, де особистісна ідентичність забезпечує індивідуальну своєрідність – те, що відрізняє від інших як професійного суб'єкта, а соціальна ідентичність – те, з ким особистість себе ідентифікує, до кого відносить, які характеристики при цьому собі приписує.

Професійна ідентичність має низку відмінностей від соціальної та інших видів ідентичностей, що визначають специфіку її змісту, особливості вияву і процес формування. Специфіка даного феномену виявляється перш за все в тому, що професійна ідентичність розглядається як частина професійного Я особистості – продукту професійної самосвідомості, що є психологічною категорією, яка є результатом визначення людиною своєї позиції в системі професійних взаємин.

На думку Ю. М. Швалба, свідомість виступає внутрішньо диференційованою, інтегральною складно-структурованою цілісністю, що містить композиційні організації структурних елементів, які мають можливість трансформації змісту і відповідають принципу спонтанності [12]. Взаємозв'язок професійної ідентичності і професійної самосвідомості згідно з логікою викладення матеріалу розглядатиметься нижче.

Професійна ідентичність об'єднує в собі якості суб'єкта, що визначають її зміст і спрямованість та забезпечують розвиток. Елементами професійної

ідентичності виступають потреби, інтереси, установки, переконання та інші сутнісні характеристики особистості, що реалізуються у процесі професійного шляху. Засобами досягнення професійної ідентичності стають відповідні знання і здібності, що забезпечують реалізацію активності, спрямованої на досягнення заданої професійної ідентичності. Професійна ідентичність виступає системним утворенням, а її формування відбувається на основі комплексу різноманітних механізмів (когнітивного, мотиваційного, ціннісного). Перетворення індивіда в професіонала розглядається як процес формування суб'єкта професійного шляху, що здатен розв'язувати комплекс проблем професійного розвитку в цілому [10].

Професійна ідентичність реальна, якщо вона підтверджується іншими факторами. Згідно з поглядами Е. Еріксона, ідентичність – результат взаємодії самоідентифікації та ідентифікації ззовні. Побудова професійної ідентичності – це створення власної моделі поведінки, що має такі властивості: 1) мінлива протягом людського життя; 2) достатньо тривала для реалізації на практиці [2].

Профідентичність виступає основним показником, критерієм професійного розвитку особистості і провідною характеристикою суб'єкта праці. Досягнення професійної ідентичності знижує рівень тривожності, підвищує особистісний потенціал, зменшує дистанцію між „Я-функціональним” та „Я-екзистенційним”.

Є. М. Кир'янова [7] визначає професійну ідентичність як стійке узгодження індивідуальних ознак, умов і змісту професії, що забезпечує досягнення на конкретному етапі певного суб'єктивного рівня професіоналізму, який обумовлює подальший професійний ріст і можливість переносу сформованих навичок і умінь у змінні умови діяльності. Професійна ідентичність має інтегральний характер і виступає універсальною основою адаптації фахівців у професійній сфері в межах іншої культури.

Професійна ідентичність містить уявлення особистості про своє місце в професійній спільноті, що супроводжується певними ціннісними і мотиваційними орієнтирами, а також суб'єктивним ставленням до власної професійної належності.

У структурі професійної ідентичності виділяють когнітивні, мотиваційні і ціннісні компоненти. Д. Н. Завалишина [4] зазначає, що когнітивна складова професійної ідентичності полягає у засвоєнні норм, цінностей і традицій відповідної професійної групи. Жодна професійна діяльність і особистісні новоутворення в ній неможливі без когнітивної активності суб'єкта, спрямованої як на пізнання професійного світу, так і на самопізнання.

Окрім усвідомлення себе як професіонала, в процесі ідентифікації відбувається усвідомлення себе всередині професійного середовища як частини професійного простору. Цей простір включає не лише соціальне оточення – колег, підлеглих і керівників, не лише носіїв певних професійних норм; він містить і об'єкт праці, тобто реальність, на яку особистість спрямовує власну активність. Є. В. Конєва [8] досліджує поняття „професійний простір” як систему об'єктів, з якими має справу професіонал, спільноту людей, з якими він взаємодіє, коло подій, які стосуються реалізації його професійних функцій, а також ступінь його задіяності в ці події. Науковець підкреслює, що при такому розумінні професійного простору легко встановити його зв'язок із професійною ідентичністю: відчуття людиною себе як професіонала – це і уявлення себе всередині певного кола людей, об'єктів, подій і обов'язків.

На основі аналізу наукових джерел, нами виділено показники сформованості професійної ідентичності (рис. 3).

Такий показник сформованості професійної ідентичності, як соціальний статус полягає в тому, що особистість намагається належати до певної групи (професійної спільноти), що забезпечує певний соціальний статус, вищий, ніж у членів інших спільнот (груп). Професійна спільнота сприяє розвитку самоповаги, впевненості, а також захистові особистісної та соціальної безпеки, зниженню рівня тривоги. У професійній групі, з якою особистість себе ідентифікує як професіонал, створюються умови для особистісного і професійного росту, самовдосконалення, індивідуалізації. Сприйняття себе як фахівця сприяє більш конструктивному та „безконфліктному” для самої особистості структуруванню часу й простору, відкриває ширші можливості для планування та

прогнозування власного життєвого шляху, сприяє віднайденню або поглибленню особистого життєвого сенсу.

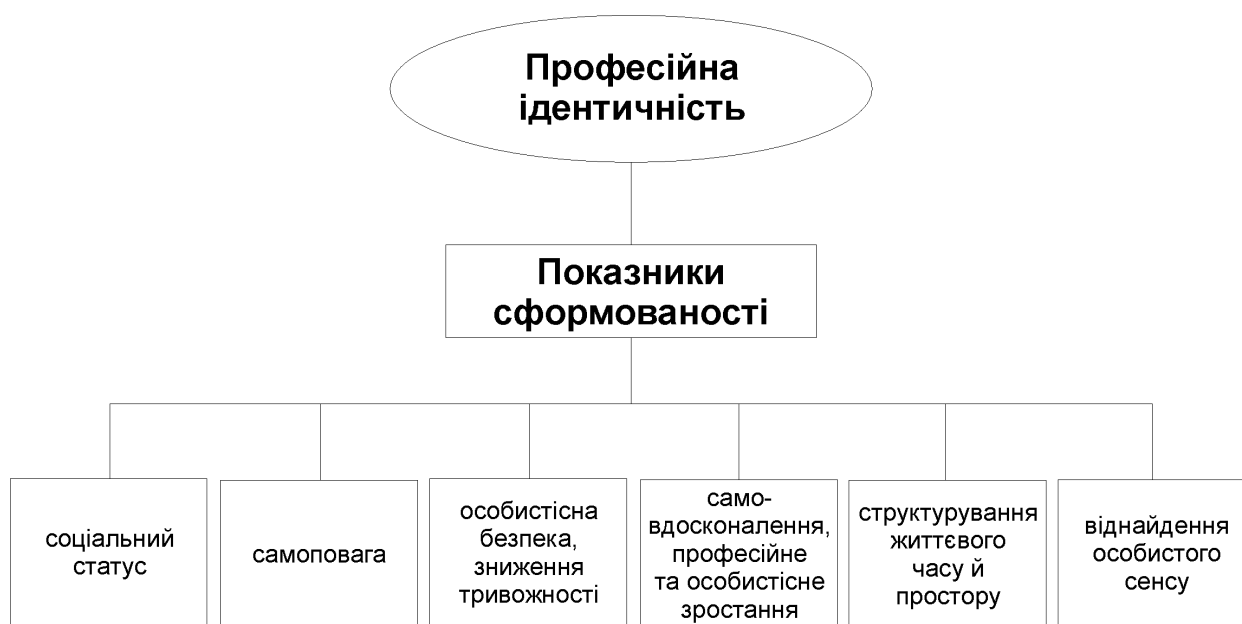

Рис. 3. Показники сформованості професійної ідентичності

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сутність розвитку професійної ідентичності полягає в проектуванні власної системи професійних цінностей і позицій на уявлення про цінності і позиції, які, на думку суб'єкта, характерні для конкретної професійної спільноти. На основі зіставлення цінностей відбувається прийняття рішення про рівень професійної ідентичності. На основі прийняття цінностей професійної спільноти і їх порівняння з індивідуальними, відбувається корекція і розвиток останніх. Тож соціальний та особистісний компоненти професійної ідентичності особистості знаходяться у тісному взаємозв'язку і детермінують виявлення один одного. Перспективою подальших досліджень виступає гендерний аспект ідентичності особистості.

Summary

The professional identity as a constituent of professional self-concept is reviewed in the article. The links between social and personal parts of professional identity is shown also. Professional identity is defined as a multilevel dynamic structure and integrative concept, which is composed of elements of personal and social identities. The author stresses on the link between professional identity and categories like professional becoming, I-concept, professional self-definition, professional self-consciousness, professional status.

Key words: professional identity, social identity, personal identity, professional consciousness.

Список використаних джерел

- Борисюк А. С. Професійна ідентичність медичного психолога: соціально-психологічний аналіз : [монографія] / А. С. Борисюк. – Чернівці : Книги – XXI, 2010. – 440 с.
- Волкова О. А. Социологическая модель социальной работы в сфере профессиональной идентификации в современном российском обществе : автореф. дисс. на соискание учен. степени докт. социол. наук : спец. 22.00.01 „Теория, методология и история социологии” / О. А. Волкова. – СПб., 2007. – 32 с.
- Ермолаева Е. П. Профессиональная идентичность и маргинализм: концепция и реальность / Е. П. Ермолаева // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22, № 4. – С. 51–59.
- Завалишина Д. Н. Способы идентификации человека с профессией / Д. Н. Завалишина // Психология субъекта профессиональной деятельности / под ред. А. В. Карпова. – М. ; Ярославль : ЯрГУ, 2001. – С. 104–128.
- Иванова Н. Л. Профессиональная идентичность в социально-психологических исследованиях / Н. Л. Иванова // Вопросы психологии. – 2008. – № 1. – С. 89–100.
- Иванова Н. Л. Социальная идентичность и профессиональный опыт личности : [монография] / Н. Л. Иванова, Е. В. Конева. – Ярославль : Изд-во ЯГПУ, 2003. – 246 с.
- Кирьянова Е. „Культурный шок”, или Почему мы выбираем похожих сотрудников? / Е. Кирьянова // Управление персоналом. – 2000. – № 3. – С. 34–38.
- Конева Е. В. Применение учебных знаний в профессиональной деятельности на разных этапах становления профессионала / Е. В. Конева // Психология субъекта профессиональной деятельности / под ред. А. В. Карпова. – М. ; Ярославль : ЯрГУ, 2001. – С. 207–221.
- Мищенко Т. В. Становление профессиональной идентичности у студентов педагогического вуза : дис. на соискание науч. ступени кандидата психол. наук : спец. 19.00.07 / Т. В. Мищенко. – Ярославль, 2005. – С. 158–179.
- Поваренков Ю. П. Психологическая характеристика профессиональной идентичности / Ю. П. Поваренков // Кризис идентичности и проблемы становления гражданского общества : сборник научных трудов. – Ярославль : Изд-во ЯГПУ, 2003. – С. 154–163.
- Угарова М. Г. Профессиональное самоопределение студентов педагогического вуза : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07

„Педагогическая психология” / М. Г. Угарова. – Ярославль, 2006. – 19 с.

- 📁📄👤 Швалб Ю. М. Система профессиональной подготовки социальных работников / Ю. М. Швалб // Эффективные формы и методы оказания помощи социально уязвимым детям : материалы Междунар. форума (5-6 мая 2005 г.). – Ташкент, 2005. – С. 41–46.
- 📁📄👤 Шевченко Н. Ф. Формування професійної свідомості практичних психо-логів у системі вищої освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. психол. наук: спец. 19.00.07 „Педагогічна та вікова психологія” / Н. Ф. Шевченко. – Київ, 2006. – 32 с.
- 📁📄👤 Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг : учебное пособие / Л. Б. Шнейдер. – М. : МПСИ ; Воронеж : НПО „МОДЭК”. – 2004. – 600 с. – (Серия „Библиотека психолога”).
- 📁📄👤 Шнейдер Л. Б. Тренинг профессиональной идентичности : [руководство для преподавателей вузов и практикующих психологов] / Л. Б. Шней-дер. – М. : Издательство Московского психолого-социального институ-та ; Воронеж : Издательство НПО „МОДЭК”, 2008. – 208 с.

УДК 159.925 : 159.954

Я. З. Василькевич

ПРОБЛЕМА ПЕРВИННОЇ ДІАГНОСТИКИ ВЧИТЕЛЯМИ ОБДАРОВАНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Анотація

У статті здійснено аналіз можливостей використання та результатів апробації адаптованих варіантів опитувальників Дж. Рензулі для ідентифікації різних видів обдарованості (здібностей до навчання, мотиваційно-особистісних, творчих і лідерських характеристик) за допомогою експертної рейтингової оцінки.

Ключові слова: обдарованість, рейтингові шкали, експертна оцінка, здібності до навчання, мотиваційно-особистісні характеристики, творчі здібності (креативність), лідерські здібності.

Аннотация

В статье совершен анализ возможностей использования и результатов апробации адаптированных вариантов опросников Дж.Рензулли для идентификации различных видов одаренности (способностей к обучению, мотивационно-личностных, творческих и лидерских характеристик) с помощью экспертной рейтинговой оценки.

Ключевые слова: одаренность, рейтинговые шкалы, экспертная оценка, способности к обучению, мотивационно-личностные характеристики, творческие способности (креативность), лидерские способности.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми ідентифікації обдарованості школярів зумовлена практикою роботи з обдарованими дітьми та